

A szövegkohézió tényezőinek vizsgálatáról boszorkányperekben

Előadásom témája a koherencia grammatikai megvalósulásainak és az elbeszelt események kapcsolódási tendenciáinak vizsgálata boszorkányperek szövegeiben funkcionális kognitív háttérfeltevések figyelembevételével.

Az anyagválasztás okai a következők. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében jelenleg is zajló 81189. számú OTKA-munkálat¹ résztvevőjeként lehetőségem adódott boszorkányperek feldolgozására – ez elsősorban a morfológiát és a szövegtagolást érinti, ugyanakkor ezek a gyakorlati feladatok ráirányítják a figyelmet tágabb szöveggrammatikai kérdéskörökre is. A perszövegeknek jól leírható sémájuk van, ezen belül azonban igen változatos megvalósulás jellemzi őket, így előnyös források a szövegtani kutatások számára.

Az előadás két fő részre tagolódik. Az első rész a fogalmi tartalom tömörségének és kidolgozásának problematikájára vonatkozik. A szövegek szerveződését két egymással ellentétes elv motiválja: egy szituáció két többé-kevésbé egyformán fontos egységként valamilyen közös tartalom alapján elrendezve, illetőleg két szituációt szemantikailag szorosan összekapcsolva, egy egységként feldolgozva (LEHMANN 1988: 218–9). A két szervezőelv működését – a tipikus mondatkapcsolódási megoldások mellett – a kapcsolóelemek (kötőszók, anaforikus és kataforikus névmások stb.) megterheltsége és viszonyaik alapján vizsgálok részletesen elbeszelt eseményeket tartalmazó tanúvallomások anyagán.

A következő a hipotézisem: sűrű referenciális hálózat jellemzi a szövegeket, vagyis gyakori az eseményekre, esemény-összetevőkre vonatkozó előre- és visszautalás grammatikalizálódott formában is (ilyen például az áljelzői alárendelés megterheltsége), ez a tényező pedig a kidolgozás irányába mutat. A szövegtípuson belül viszont vannak felépítésbeli különbségek, ezek eltéréseket mutathatnak a szövegszerveződésben; a vizsgált anyag ebből a szempontból három nagyobb csoportba osztható: 1. tanúvallomások kivonata; 2. megnevezett tanúk vallomásai kérdőpontok alapján; 3. a vádlott kihallgatásának lejegyzett változata.

Az előadás második részében szintaktikailag szinonim megoldásokat tárgyalok a következő szempontokat figyelembe véve: a referensfolytonosság (résztvevők újraemléltése), az időbeli folytonosság (időviszonyok kifejezése határozóval, mellékmondat), a cselekménymozzanatok egymáshoz kapcsolásának módjai (vö. GIVÓN 1990: 824–48). A vizsgálat e részéhez ideális a választott szövegtípusnak az a jellemzője, hogy egy-egy elbeszelt esemény megtalálható több tanú vallomásában, illetőleg tanúvallomásban és a kihallgatás kivonatában, vagy egy tanú és a vádlott vallomásában egyaránt. Nem a teljes perszövegek feltáró bemutatása a cél, hanem azonos tartalmat eltérően megjelenítő megnyilatkozás-részletek összevetése. A feltételezésem a következő: a referensfolytonosság az idő- és cselekményfolytonossághoz képest háttérbe kerül, sőt olykor értelemzavaróan implicitté válik; az időviszonyok kifejezésében pedig váltakozik a pontszerű és foltszerű utalások összjátéka (az események előtér-háttérviszonyával összefüggésben).

A választott szövegtípus jellegéből adódóan ebben az esettanulmányban változásvizsgálat a középmagyar koron belül (17–18. század) képviseltetheti magát.

Irodalom

DÖMÖTÖR ADRIENNE 2003. Szinonim mondat szerkezetek és formai változatok. Vonatkozó mellékmondatos alárendelések és párhuzamaik hat korai bibliafordítás tükrében. Magyar Nyelv 99: 448–66.

GIVÓN, TALMY 1990. Syntax. A functional-typological introduction. Volume II. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia.

¹ Morfológiailag elemzett adatbázis az 1772 előtti magánéleti nyelvhasználat köréből; <http://www.nytud.hu/oszt/nyelvtort/projektbemutato.pdf>

KÁROLY SÁNDOR 1995. Szöveggrammatika. In: BENKŐ LORÁND főszerk., RÁCZ ENDRE szerk.: A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 759–834.

LANGACKER, RONALD W. 2009. Investigations in Cognitive Grammar. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.

LEHMANN, CHRISTIAN 1988. Towards a typology of clause linkage. In: HAIMAN, JOHN – THOMPSON, SANDRA A. eds.: Clause Combining in Grammar and Discourse. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 181–225.

PAPP ZSUZSANNA 1999. Vizsgálati szempontok és eredmények ómagyar kori emlékeink szöveggrammatikájában. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS szerk.: A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. I. JATE, Szeged, 143–51.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. A magyar nyelv szövegtana. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Varga Mónika
ELTE-BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
Magyar Nyelvészet alprogram